

Araştırma Makalesi/ Research Article

19. Yüzyılda Macaristan'dan At İthalatı Ve Osmanlı Atçılığına Etkileri

Tolga Akay*

(ORCID: 0000-0003-0451-4124)

Makale Gönderim Tarihi

16.11.2021

Makale Kabul Tarihi

13.12.2021

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Akay, T., "19. Yüzyılda Macaristan'dan At İthalatı Ve Osmanlı Atçılığına Etkileri", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6/ Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı, (Aralık 2021): 30-51.

APA: Akay, T. (2021). 19. Yüzyılda Macaristan'dan At İthalatı Ve Osmanlı Atçılığına Etkileri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6 (Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı), Aralık 2021, 30-51.

Öz

Köklü bir atçılık geleneğine ve zengin, nitelikli at varlığına sahip coğrafyalarda hüküm süren Osmanlı Devleti 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren at varlığı ve mevcut atların niteliği bakımından zafiyet yaşamaya başlamıştır. Zafiyet özellikle askeri açıdan problem yaratacak boyuttaydı. Bu sebeple Kırım Savaşı (1853-1856) akabinde orduda istihdama yönelik ithalat başlamıştır. İthalat bahsinde iki kaynak ön plana çıkmıştır: Rusya ve Avusturya-Macaristan. Osmanlı Devleti, Avrupa'nın birçok devletinin de ithalat kaynağı haline gelen Macaristan'dan külliyetli miktarda at ithal etmiştir. İthalatın büyük bölümü orduda istihdam edilmek üzere, hazır at olarak nitelendirilebilecek atlardan oluşmaktaydı. Bunun yanında, Osmanlı Devleti'nde geriye giden atçılığı yeniden canlandırmak, ırkları ıslah etmek amacıyla yine Macaristan'dan at ithalatı gerçekleştirilmiştir.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, tolga_z@hotmail.com.

Assist. Prof. Dr., Kafkas University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Turkey.

Bu alışmada Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı sonrası orduda istihdam ettiği Macaristan kökenli atlar yanında, ülkedeki at varlığının ıslahı amacıyla ithal edilen damızlık atlar ve sarayın ihtiyacı muhafız alaylarına dâhil edilen atların miktarı ve etkileri araştırılmış, dışa bağımlılığın oranı tespit edilmeye alışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Macaristan, At, Damızlık, Muhafız Alayları Atları.

Horse Importation From Hungary in the 19th Century and its Effects on Ottoman Horseship

Abstract

Since the second part of the nineteenth century, the Ottoman Empire, which reigned in geographies with a profound equestrian heritage and a wealth of qualified horse assets, has been experiencing difficulties in terms of horse existence and quality. This vulnerability was severe enough to cause an issue, particularly from a military standpoint. As a result, after the Crimean War (1853-1856), imports for military use began. In the imports debate, two sources stood out: Russia and Austria-Hungary. The Ottoman Empire bought a considerable number of horses from Hungary, which became a major source of imports for many European countries. The majority of the imports were horses that may be classified as ready-made army horses. Horses were also imported from Hungary in order to resurrect and strengthen the Ottoman Empire's horse breeding tradition.

In this study, the amount and effects of stud horses imported for the improvement of horse existence in the country, as well as the need of the palace and the horses included in the guard regiments, were investigated, and the extent of foreign dependency was attempted to be determined, in addition to the Hungarian origin horses used by the Ottoman Empire in the army after the Crimean War.

Keywords: Hungary, Horse, Stud, Guard Regiment Horses.

Giriş

Osmanlı Devleti, genişleme sürecinden itibaren yakın coğrafyasındaki tüm önemli kaynaklarına sahip olmuştur. Anadolu, Balkanlar, Macaristan, Kafkasya ve Arap toprakları at bakımından oldukça zengindi. Bu kaynaklar iyi işleyen organizasyonlarla verimli bir

şekilde kullanılmıştır. Bu sayede özellikle Avrupa'daki savaşlarda belirli bir üstünlük elde edilmiştir.

Türk, Arap, Kafkas, Balkan ve Macar atları Osmanlı ordu harekâtında ve lojistiğinde büyük avantaj sağlıyordu. Tımar sistemi gibi konvansiyonel ve fonksiyonel bir yapı, atların beslenmesi ve geliştirilmesinde pratik çözümlere olanak tanıyordu. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nde atların yetiştirilmesi ve organize edilmesini sağlayan İstabl-ı Âmire ve onun alt şubeleri, at yetiştiriciliğini sürekli desteklemekteydi¹.

Zengin kaynaklar ve organizasyon Osmanlı Devleti'nin uzun süre at temini konusunda kendi kendine yeterli olmasını sağlamıştır. Bununla birlikte 18. yüzyıldan itibaren Macaristan, Kırım ve Kafkasya'nın kaybedilmesine, sosyal ve ekonomik problemler eklenince Osmanlı at varlığı gerilemeye başlamıştır. Bu gerileme 19. yüzyılın ortalarından itibaren özellikle de 1853-1856 Kırım Savaşı'ndan sonra stratejik bir sorun haline gelmiştir.

Osmanlı at varlığındaki gerileme iki boyutuyla ele alınabilir. Bunların birincisi toprak kayıpları ve orduya at tedarikinde izlenen merkezîyetçi anlayış sebebiyle at sayısında görülen gerilemedir. Sayısal azalmanın boyutu çarpıcıdır, öyle ki 19. yüzyılın ortalarında 3-4 milyon olduğu tahmin edilen at sayısı² 20. yüzyılın başlarında 800 bin ile 1 milyona kadar gerilemiştir³. Fakat tek sorun at sayısındaki azalma değildi, gerilemenin diğer boyutu atlarda görülen niteliksel bozulmaydı. Bu da kendisini irtifalarda kısıtlanma ve soyda bozulma olarak göstermiştir. 19. yüzyıl sonu arşiv kayıtlarında sıklıkla vurgulanan bu konu⁴, 20. yüzyıl başlarında Osmanlı vilayetlerinde tarım ve hayvancılığın durumuna ilişkin hazırlanan raporlarda da belirtilmiştir. Bahsi geçen raporlardan

¹ Zeynel Özlü, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında İstabl-ı Âmire'nin Gelir ve Giderleri ile İlgili Bir Değerlendirme", *Bilig*, 65, (Spring 2013), s. 260.

² BOA, İ. MMS, 65/3057.

³ BOA, DH. MKT, 924/30. Kudret Emiroğlu, Ahmet Yüksel, *Yoldaşımız At*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 141.

⁴ Bkz. BOA, İ. ŞD, 18/768, BOA, İ. DH, 797/64683.

orduda istihdam edilebilecek niteliklere sahip at bulmanın oldukça güçleştii anlaşılmaktadır⁵.

Bu süreçte Osmanlı Devleti, Avrupa'daki askeri at çiftlikleri benzeri organizasyonları II. Mahmud döneminden itibaren kurmaya başlamıştır. Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerinde sayıları arttırılan çiftlikler, ordu merkezleri yakınlarına kurulmuştu ve teorik olarak ordunun at ihtiyaçlarını karşılamaları beklenmekteydi. Buna karşın en önem verilen Çifteler Çiftliği yanında Sultansuyu, Çukurova, Veziriye çiftlikleri ordu ihtiyacını karşılamada oldukça yetersiz kalmışlardır⁶. Aynı dönemlerde başlatılan yerel atların ıslah edilmesi programı ise belirli bir politika izlenmemesi, veteriner hekim azlığı, maddi imkânsızlıklar, ihracat gibi sebeplerle başarılı olamamıştır.

Osmanlı topraklarında at sayısı azalmakta ve mevcut atların nitelikleri gerilemekteydi. Ancak bu süreçte ordunun her daim savaşa hazır vaziyette tutulması amacıyla ordu istihdamına hazır, yetişmiş at gereksiniminin de karşılanması gerekiyordu. İşte bu durum, 1856 sonrasında artık ithalatı kaçınılmaz bir hale getirmiştir. Bu tarihten sonra başlayacak ithalat da at ıslah faaliyetlerinin başarısızlığı sebebiyle uzun vadede devam ettirilecek ve bir yönüyle dışa bağımlılık başlayacaktır.

Osmanlı Devleti'nde at ithalatı Fransa veya Almanya'dan yapılan küçük ölçekli alımlar sayılmazsa temelde iki devlete dayanmaktaydı. Bunlardan biri Rusya'dır. Rusya, 19. yüzyılda dünyada en fazla ata sahip devletti⁷. Bunun yanında coğrafi yakınlık ve Karadeniz yoluyla uygun nakliyat imkânları bu devleti ön plana çıkarmıştır. Diğeri ise yine aynı dönemde büyük at varlığıyla dikkat çeken ve çalışmamızda merkeze aldığımız Avusturya-Macaristan'dır.

Macaristan'da At Yetiştiriciliği

Osmanlı Devleti'nin en önemli at ithalat kaynaklarından birini teşkil eden Macaristan yalnız at varlığı bakımından değil atların nitelikleri

⁵ *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, 3. Sene, Adet: 21, 31 Temmuz 1328, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, s. 810.

⁶ Tolga Akay, *Osmanlı Ordusunda At (1856-1908)*, İdeal Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s. 116.

⁷ İhsan Abidin, *Osmanlı Atları*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1917, s. B.

açısından da 19. yüzyılda Avrupa’da büyük bir öneme sahipti. Macaristan, Osmanlı Devleti yanında diğer birçok devletin de ithalat kaynağı olmasını uzun ve programlı çalışmalara borçluydu. Macaristan, Osmanlı Devleti idaresindeyken de at yetiştiriciliği konusunda ileri bir seviyedeydi ancak daha sonra bu seviye daha ileri bir aşamaya taşınmıştır. Prens Eugen döneminde Avusturya seferlerine at sağlayan Macaristan’da devlet müdahaleleri ile 1740 sonrasında at çeşitliliği artmaya başladı⁸. Maria Theresia ve II. Joseph, at yetiştiriciliği üzerine reform niteliğinde talimatnameler yayınlarak mükemmel atlar yetiştirilmesini sağladılar.⁹ Yerli atlar Türk, Arap, Çerkes atları yanında İspanyol ve İngiliz atlarıyla ıslah edilirken doğrudan ordu istihdamı için at yetiştiren büyük haralar ve remont depoları 1780-1790’lı yıllarda kurulmaya başlandı. Avusturya, Bohemya ve Transilvanya’daki haralar yanında yalnız Macaristan topraklarında bulunan Kisber, Mézohégyès, Babolna gibi büyük haralar¹⁰ 1774-1825 yılları arasında orduya 104.681 at teslim ettiler¹¹. Bu haralardan en büyüğü olan Mézohégyès, 20 bin hektar araziye kaplamaktaydı ve sivil-askeri yaklaşık 6 bin çalışanı vardı¹². Çiftlikte 1803 yılında 9 bin at bulunmaktaydı¹³ ki bu sayı 19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin kurduğu dört ana askeri çiftlikte bulunan atların neredeyse iki katını ifade etmektedir.

Bu başarı at ihracatındaki rakamlardan da anlaşılmaktadır. 1875 yılında 60.000¹⁴; 1911 yılında da 38,6 milyon kron değerinde 62.155 at ihraç edilmişti¹⁵. 1869’da Macaristan’da 1.899.962¹⁶ 1890’lı yıllarda ise 2 milyon 200 bin at mevcuttu¹⁷ ve Macarlar 19. yüzyılda dünyanın en

⁸ Clarence-Smith, William G., “Horses, Mules and Other Animals as a Factor in Ottoman Military Performance, 1683-1918”, *SOAS*, (1996), s. 7.

⁹ Heinrich Gawlik, Martin Haller, Georg Kugler, *Habsburgs edle Rösser, Die Pferdezucht unter Kaiserin Maria Theresia und Kaiser Joseph II*, Austria 2018, s. 10.

¹⁰ E. Aureggio, *A travers l'élevage et les Cavaleries de l'Europe: Souvenirs Hippiques Illustrés: Missions et Voyages d'études de 1880 a 1904*, s. 19.

¹¹ Heinrich Gawlik, *a.g.e.*, s. 18.

¹² Joseph Imbart, *de L a Tour, Les haras et les remontes en Allemagne, en Autriche-Hongrie et en France*, 1902, s. 158.

¹³ Imbart, *a.g.e.*, s. 159.

¹⁴ *BOA, HR. TO, 126/22*.

¹⁵ Abidin, *a.g.e.*, s. 109-110.

¹⁶ Joseph Imbart, *a.g.e.*, s. 154.

¹⁷ Mehmed Asım (Peşte Baş Şehbenderi), *Macarlar ve Macaristan’a Dair Bir Risale*, s. 12.

iyi süvari atı tedarikçilerinden biriydi¹⁸. Tabi olarak bu denli büyük at sayısında homojenlik yoktu, eski Macar atlarında ıslah faaliyetleriyle beraber çok çeşitli kanlar bulunmaktaydı¹⁹. Dolayısıyla Osmanlı arşiv belgelerinde de sıklıkla kullanılan ve çalışmamızda da aktardığımız “Macar atı” ifadesi eski Macar atlarını değil, Macaristan kökenli farklı cins atları kastetmektedir.

Macaristan'da at yetiştiriciliğinde belirgin yükselişte devlet politikası önemlidir. Macaristan'da askeri ve yurtiçi ihtiyaçlar için en iyi atlar yetiştirilirken atın bir ihracat metaı olarak görülmesi²⁰ ve bu amaçla yetiştirilmesi at sayısını ve kalitesini arttırmıştır. Budapeşte'de açılan damızlık okulu, yüksek ödüllü ve atlarda hızdan ziyade dayanıklılığı önceleyen yarışlar, modern aşılama (çiftleştirme) yöntemleri²¹ atlarda kaliteyi arttıran diğer faktörlerdi.

Dolayısıyla Macaristan'daki atçılığın ileri seviyesi, Osmanlı Devleti'nin bu iyi atları ithal etmesini açıklamaktadır. Ancak tek sebep bu değildi. Macaristan ile Osmanlı Devleti'nin coğrafi yakınlığı ithalatı kolaylaştırıyordu üstelik 19. yüzyılın sonlarına doğru demiryolu ile nakliye de mümkündü. Bunun yanında Macaristan'dan at ithalatı, diğer önemli at yetiştiricileri olan Fransa ve Almanya'ya göre daha ucuzdu²². İşte bu sebeplerden Osmanlı Devleti 19. yüzyılın ortalarından itibaren Macaristan'dan büyük boyutlarda at ithalatına başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde Macar Atları

Osmanlı Devleti'nin Macaristan'dan at ithalatı üç ayrı gruba ayrılabilir. Bunların birincisi doğrudan orduda istihdam amacını taşıyan büyük çaplı ithalattı. Ordu istihdamına yönelik ithalat, büyük oranda nakliye işlerinde kullanılmak üzere koşum atlarından oluşmakla birlikte süvari atlarını da kapsamaktaydı. Koşum atlarının ithalatı Osmanlı coğrafyasında özellikle de Balkanlardaki toprak kayıplarıyla da ilgili olarak iri, yüksek irtifalı atların sayısının azlığından kaynaklanmaktaydı. Süvari atlarının oranı ise daha azdı ve bu durum daha çok devletin

¹⁸ William Ridgeway, *The Origin and Influence of the Thoroughbred Horse*, Cambridge University Press, 1905, s. 320.

¹⁹ Imbart, *a.g.e.*, s. 154.

²⁰ Imbart, *a.g.e.*, s. 155.

²¹ Imbart, *a.g.e.*, s. 156.

²² BOA, Y. PRK. MYD, 3/3.

istediği anda, ihtiyaç duyduğu süvari atını hızlı bir şekilde yerel at üreticilerinden tedarik edememesiyle ilişkiliydi. Dolayısıyla Osmanlı süvari atlarının niteliğindeki bozulmalar, at bulmayı zorlaştırırsa da satın alım işinin iyi bir şekilde organize edilememesi de süvari atı ithalatını dönem dönem zorunlu kılıyordu.

İkinci ithalat grubu ki bu az miktardadır, sarayın ulaşım işlerinde kullanılmak üzere ihtiyaç duyulan binek ve araba atları ile saray muhafızlarının atlarını kapsamaktadır. Bunun gerekçesi de Osmanlı topraklarında yüksek irtifalı at azlığıdır.

Üçüncü ithalat grubu ise damızlık atların ithalatıdır. Bu oldukça kritik bir öneme sahipti. Osmanlı Devleti tarafından kurulan at çiftliklerinin amacı orduya iyi cins at yetiştirmektir ve cinsin ıslahı amacıyla Macaristan atlarına ihtiyaç duyulmaktaydı. Bunun yanında gerek çiftliklerde gerekse bağımsız damızlık istasyonlar kurulmak suretiyle yerel halk elindeki atların ıslahı amacıyla da Macaristan'dan damızlık at ithalatı söz konusudur.

Osmanlı Ordusunda Macar Atları

Daha önce belirtildiği gibi Osmanlı Devleti, büyük çaplı ve orduda kullanılmak üzere ithal atları Kırım Savaşı akabinde istihdam etmeye başlamıştır. Bu süreçte Kırım Savaşı bir kırılmaya neden olmuş mudur? Bu önemli bir sorundur. Bilindiği gibi Kırım Savaşı'nda Osmanlı ordusunun ihtiyaçları yanında müttefik devletler İngiltere, Fransa ve Piyemonte orduları için de Osmanlı coğrafyasından at satın alınmıştır²³. Bu atların büyük kısmı elbette savaşta kaybedilmiştir. Bunun yanında savaş sonrasında İngiltere ve Fransa, bu atların önemli bir kısmını Osmanlı Devleti'ne, yine orduda kullanılmak üzere geri satmışlardır. Söz konusu satın alım Osmanlı ordusuna en azından bir süre için yerel at üreticilerinden at alınmamasıyla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla yerel üreticilerde at üretim isteğini azaltmış, atların kalitesini düşürmüştür²⁴. Genel kabul gören mezkûr görüş müttefiklerden ne kadar at alındığının tam olarak tespit edilememesinden dolayı eleştiriye açıktır. Yalnız

²³ Akay, *a.g.e.*, s. 65.

²⁴ Reşat Köstem, *Tarihsel Sürecinde Atçılığımızın Yapısı ve Yarışçılığımızın Oluşumu*, TJK Yayınları, İstanbul, 2000, s. 52. Ayrıca Seda Tan, *Osmanlı Devleti'nde At Yetiştiriciliği (1848-1918)*, Basılmamış Doktora Tezi, Antalya, 2015, s. 15-16.

İngiltere'den 1280 at satın alınmıřtır²⁵, bu miktar Osmanlı ordusundaki kayıplar da göz önünde tutulursa fazla değildir. Sonuçta Osmanlı atçılığında gerileme Kırım Savaşı'yla başlamamışsa da Kırım Savaşı'nın bir katkıda bulunduğu, ithalata Kırım Savaşı'ndan sonra başlanılmasından anlaşılmaktadır.

Kırım Savaşı akabinde özellikle de Sultan Abdülaziz'in tahta geçmesinden sonra askeri çiftlikler kurulmaya başlanması aynı zamanda yerel atların ıslahı amacıyla bir talimatname yayınlanması, Osmanlı atçılığında yeni politikaları işaret etmektedir²⁶. Bu dönemde ordu ihtiyacının karşılanmasına yönelik ithalat da başlayacaktır. İlk ithalat girişimleri de eř zamanlı olarak Rusya ve Macaristan'dan gerçekteştirilecektir.

Osmanlı arşiv kayıtlarına göre Macaristan'dan gerçekteştirilen ilk büyük ithalat 1864 yılını işaret etmektedir. O dönemde İstanbul'daki I. Ordu ile Balkanlarda konuşlu II. ve III. orduların ihtiyacını karşılamak amacıyla 34 Macar altını birim fiyat ile 2000 süvari atına karşılıklı 39,5 Macar altını birim fiyatıyla da 1000 nakliye atı satın alınmıřtır²⁷. Bu sırada aynı yıl Rusya'dan da 3000 atı kapsayan bir ithalat girişimi söz konusudur ancak Rus tarafınının 1848 Devrimleri sonrası Osmanlı Devleti'ne sığınan Polonyalıları bahane ederek, at satışında zorluk çıkarması²⁸ bundan sonra uzun bir süre ithalatta ibrenin sadece Macaristan'a dönmesine neden olmuştur. Macaristan 1890'lı yıllara kadar Osmanlı Devleti'nin at ithalatında tek kaynak olacaktır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti, Macaristan'dan 1865 yılında birim fiyatı 50 dukadan 1200²⁹; 1870 yılında 27,5 Osmanlı altını birim fiyattan 2000 nakliye atı³⁰ ve yine 1874'te 1500 nakliye atı³¹ olmak üzere toplamda 4700 at daha alacaktır. Böylelikle 1864-1874 yılları arasındaki on yıllık dönemde

²⁵ BOA, HR. SYS, 1356/14.

²⁶ İlgili askeri çiftlikler ve talimatname için bkz. Seda Tan, *a.g.t.*

²⁷ BOA, İ. DH, 513/34933.

²⁸ Akay, *a.g.e.*, s. 82-84.

²⁹ BOA, HR. TO, 324/36.

³⁰ BOA, HR. TH, 8/ 81.

³¹ BOA, YB. 04, 8/94.

7700 at Macaristan'dan ithal edilmiştir. Bu atlar kapıdaki Rus harbi öncesi Balkanlardaki Osmanlı askeri varlığına dâhil edilmiştir.

1877 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde ise Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında at ticaretiyle ilgili ilk sorun da yaşanacaktır. Osmanlı Devleti, 25 Aralık 1876'da yaklaşmakta olan Rus tehlikesini de göz önünde bulundurarak Macaristan'dan 1500 at almak üzere, Simon Schwimmer ile bir anlaşma yapmıştır. 27,75 Osmanlı lirası birim fiyat üzerinden yapılan anlaşma³² akabinde at alımlarında izlenen genel prosedür uyarınca bir kontrol ve satın alma heyeti Macaristan'a gönderilmiştir. Ancak sözleşme tarihinden iki ay önce Avusturya hükümeti Macaristan'dan at ihracını yasaklamıştı. Gözden kaçırılan bu bilgiye rağmen atların yarısı resmen satın alınarak parası da ödenmiştir. Bu yasağın haber alınmasından sonra satın alım durdurulmuştu. Ancak Avusturya hükümeti II. Abdülhamid'in girişimlerine rağmen ikna edilememiştir ve satın alınan atlar dahi Macaristan'dan çıkarılamamıştır³³.

Osmanlı Devleti'ne göre Avusturya'nın bu tutumu siyasi sebeplerden kaynaklanıyordu. Avusturya ise 1875 yılında Macaristan'dan 60000 at ihraç edildiğini ve ihraç yasağının bu sebeple alındığını ayrıca kararın sadece Osmanlı Devleti'ne yönelik değil tüm at ihracatını kapsadığını belirtmiştir³⁴. Sonuçta Avusturya'nın kararı uyarınca, satın alınan 726 ata 1878 Ağustos ayına kadar yani ihracat yasağı kalkana kadar Macaristan'da Osmanlı görevlileri tarafından bakılmıştır. Bu süreçte de atların ancak 342'si hayatta kalmış geri kalanı kötü bakım koşulları ve suiistimaller nedeniyle ölmüştür. Ölümler ve bakım masraflarıyla birlikte sadece bir atın maliyeti Osmanlı Devleti'ne yaklaşık 136 liraya mal olmuştur³⁵.

Bu süreçte her iki taraf açısından suiistimaller, kötü niyet ve beceriksizlikler söz konusudur ancak sonuçta Osmanlı Devleti savaşta bu atlardan faydalanamamıştır. Küçük çaplı bir kriz sayılabilecek bu alışveriş ise Osmanlı Devleti'nin Macaristan'dan at ithalatını sona erdirmemiştir ancak 1883 yılında Rusya'dan at ithalatı yeniden

³² BOA, Y. A. RES, 11/58.

³³ BOA, HR. TO, 126/22, İ. HR, 274/16635.

³⁴ BOA, HR. TO, 126/22, Y. PRK. AZI, 26/54.

³⁵ BOA, Y. A. RES, 11/58.

gündeme gelmiştir. Avusturya ile yaşanan kriz, bir ülkeye bağımlılığın ortaya çıkardığı olumsuzluğa iyi bir örnek teşkil etmektedir. Aynı süreçte Osmanlı Devleti'nin mali kriz sebebiyle yerel at yetiştiriciliğini geliştirme çabaları da bulunmaktadır.

Buna rağmen acil ve büyük at ihtiyacı Macaristan'dan ithalatını yine zorunlu kılacaktır. 1885 yılında yeniden başlayan ithalat süreci artık daha düzenli ve sürekli olarak devam edecektir.

1885 yılından itibaren kısmen süvari büyük oranda da nakliye atlarını kapsayan at ithalatı Simon ve özellikle de at taciri Josef Schwimmer'den gerçekleştirilmiştir. Josef Schwimmer'in bu süreçte neredeyse bir tekel oluşturduğu söylenebilir. Ancak Leopold Hauser, V. Schlesinger gibi at tedarik şirketleri de zaman zaman pastadan pay almışlardır.

YIL	ADET-TÜR		BİRİM FİYAT		TOPLAM FİYAT	İSTİHDAM YERİ
	Binek	Koşum	Binek	Koşum		
1864	2000	1000	1.734 kuruş ³⁶	2.010 kuruş ³⁷	5.536.250 kuruş	I., II, III. Ordular
1865	-	1200	-	2.500 kuruş ³⁸	3.000.000 kuruş	-
1870	-	2000	-	27,5 lira	55.000 lira	-
1874	-	1500	-	-	-	-
1876	-	1500 (342)	-	27,75 lira	41.625 lira	Seyyar topçu alayı-İstabl-ı Âmire
1885	400	600	28	28	28.000 lira	I. Ordu-IV. Ordu
1891-92	600	1000	24	25,6	40.000 lira	II., III., IV Ordular, 4. İtfaiye
1895		1650		27,4 lira	45.260 lira	Ertuğrul, Mızraklı-

³⁶ 34 Macar Altını.

³⁷ 39,5 Macar Altını.

³⁸ 50 Duka

						II., III. Ordular
1897	-	500	-	25	15.500 lira	I.- II. Ordular
1898	630	470	25	25	29.250 lira	II.-III. Ordular – Ertuğrul
1901	406	-	21	-	10.500 lira	Ertuğrul- Mızraklı
1903	-	920+6 0	-	25,65	25.137 lira	-
1904	-	1000	-	24	24.000 lira	II.-III. Ordular
1906	-	1000	-	29	29.000 lira	II.-III. Ordular
1907	340					
1908	1500 (iptal)	-	24	-	36.000 lira	II.-III. Ordular
1908		630 (iptal)	-	-		I. Ordu – İtfaiye
Toplam:		17.436				

Tablo 1: 1864-1908 yılları arası Macaristan'dan at ithalatı³⁹.

Yukarıda 1865 yılından itibaren Macaristan'dan ithal edilen atlar gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi Osmanlı Devleti 1864-1908 yılları arasında Macaristan'dan 17.436 at ithal etmiştir. Yaklaşık maliyet ise 420 bin Osmanlı lirasını aşmıştır. Bu atların neredeyse tamamı İstanbul ve Balkan ordularında istihdam edilmiştir. Osmanlı ordusunda bir atın istihdam süresinin 8-12 yıl arasında olduğu⁴⁰ göz önüne alınırsa ayrıca yurt içinden alınan atların büyük oranda IV., V. ve VI. ordularda kullanıldığı da göz önünde bulundurulduğunda İstanbul ve Balkanları kapsayan I., II. ve III. orduların ihtiyacının büyük bölümünün Macaristan'dan temin edildiği sonucuna varılmaktadır. Bu tercihte büyük oranda Macar atlarının coğrafyaya uyumu belirleyici olmuş olmalıdır.⁴¹

³⁹ Akay, *a.g.e.*, s. 165-166.

⁴⁰ BOA, Y. MTV, 91/6.

⁴¹ BOA, DH. İD, 100/7.

Osmanlı Devleti bu süreçte Rusya'dan da 14 ila 17 bin arasında atı ordusuna katmıştır. Dolayısıyla atların yaklaşık yarıdan biraz fazlası Macaristan'dan ithal edilmiştir.

Yukarıdaki tabloda dikkat çekildiği üzere 1908 yılında iki kontrat iptal edilmiştir. Bu aslında Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Macaristan'dan almayı planladığı 4630 süvari ve koşum atıyla ilgilidir.⁴² 1908 yılında her iki ülkeden alınması öngörülen ve kontratları da yapılan anlaşmalar daha sonra tacirler tarafından iptal edilmiştir. Osmanlı Devleti, öncelikle Rusya'dan alacağı atlarla ilgili sözleşme iptal edilince tüm atların Macaristan'dan alınmasını içeren yeni kontratlar yapmıştı ancak Avusturyalı at tacirleri de sözleşmeleri iptal etmişlerdir. Daha sonra yapılan araştırmada bu iptallerin fiyatları yukarı çekme amacı taşıdığı anlaşılmıştır. Çünkü gerek Rusya'da gerek Macaristan'da at piyasası 40-45 Osmanlı lirası iken Osmanlı Devleti halen 20-30 lirası fiyatlarla at alabiliyordu. Bu iptaller bir süre sonra bir nevi boykota dönüşmüştür ki, Osmanlı idarecilerinin Macaristanlı bazı at tacirlerinden aldığı bilgiler bu boykotu ve fiyat yükseltme amaçlarını teyit etmiştir.⁴³ Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nde yaşanan devrim ve akabinde iktidar değişikliği at ithalatının bir süre durmasıyla sonuçlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Macaristan'dan ithal ettiği atların niteliklerine gelince, devletin ithalatta en önemli kıstasının yaş ve irtifa olduğu görölmektedir. Macaristan'dan alınan atların sözleşmeleri incelendiğinde genellikle 150 cm cidago irtifası üstünde, 4-7 yaş aralığında atların tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında çapraz sekili⁴⁴, dış görünüşte kusurlu, hastalıklı atlar satın alınmamaktaydı. Atların kondisyonu bakımından önem taşıyan göğüs genişliği ise 36-37 cm civarındaydı⁴⁵.

Muhafız Alaylarında Macar Atları

⁴² BOA, HR. İD, 1158/55.

⁴³ Akay, a.g.e., s. 159-165.

⁴⁴ Atların ayaklarındaki nişâne. Çapraz seki nişânelerin ön ve arka ayaklarda çapraz şekilde bulunmasıydı. Bu nişâne atların performansını etkilemesi de uğursuz sayılırdı.

⁴⁵ Akay, a.g.e., s. 147-150.

Osmanlı topraklarında at niteliklerinde görülen gerileme, padişahların muhafız kıtaları atlarının da ithal edilmesine neden olmuştur. Muhafız kıtaları, normal askeri birliklere göre daha gösterişli binek takımlarına, özel seçilmiş askerlere ve farklı üniformalara sahipti. Bu birliklerin atları da orduda istihdam edilen atlara göre daha boylu poslu ve gösterişli olmalıydı.

Muhafız kıtalarına at ithalatı II. Abdülhamid döneminde artmıştır ancak henüz 1847 yılında Sultan Abdülmecid'in gezilerinde onu korumak amacıyla oluşturulan iyi donanımlı ve gösterişli *Hassa* bölüğü için 120 Macar atı, ülkede yüksek boylu at bulmakta yaşanan güçlük nedeniyle Macaristan'dan satın alınmıştır.⁴⁶

II. Abdülhamid döneminde muhafız kıtalarına belirgin bir özen gösterilmiştir. Onun döneminde Ertuğrul Alayları adıyla yeni bir muhafız alayı teşkil edilmişti. Ertuğrul muhafız alayında⁴⁷ tüm atların beyaz olması gibi bir standart da mevcuttu ve atlar nitelik-boy bakımından diğer atlardan üstündü. Bu sebeplerden muhafız kıtaları atları Arap atlarında da seçilmekle birlikte büyük oranda, irtifa kaygıları nedeniyle ithalata başvurulmuştur. Macaristan, ihtiyaca binaen talep edilen niteliklerdeki atlar için de bir kaynak teşkil etmekteydi. 1891 yılında Josef Schwimmer ile yapılan kontrat gereği 1000 nakliye atı ile 600 süvari atı alınmıştı. Süvari atlarının önemli bir kısmı Ertuğrul alayına bir kısmı da *Mızraklı* olarak adlandırılan muhafız alayına tahsis edilmişti⁴⁸ ve atların birim fiyatı 24 Osmanlı lirasıydı⁴⁹.

Nisan 1898 yılında Osmanlı Devleti, Macaristan'dan 630 süvari ve 470 nakliye atı kapsayan bir anlaşma yapmıştı⁵⁰.

Yine Josef Schwimmer'den alınan atlarla ilgili kontratta, süvari kısmını kapsayan 470 atın 330'u beyaz renkte istenmiştir. 4-7 yaşları arasında ve 147-152 cm cidago irtifasında talep edilen atların birim fiyatı 25 Osmanlı lirasıydı.⁵¹ Bu atların 29 adedi II. Abdülhamid'in

⁴⁶ BOA, İ. DH, 143/7386.

⁴⁷ Hürü Sağlam Tekir, *Sultanın Muhafızları*, II. Abdülhamid'in Muhafız Alayları, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 61.

⁴⁸ BOA, Y. PRK. ASK, 84/36.

⁴⁹ BOA, BEO, 73/5437.

⁵⁰ BOA, Y. PRK. EŞA, 28/96.

⁵¹ BOA, Y. MTV, 176/60.

yaverlerine verilmiş, 204 adedi de muhafız alayı Ertuğrul'a gönderilmiştir.⁵²

1901 yılında Sultan'ın muhafız alaylarında istihdam edilmek üzere 500 atı kapsayan yeni bir ihale açılmıştı. İhaleyi bu kez Avusturya merkezli başka bir şirket Leopold Hauser Şirketi kazanmıştır. II. Abdülhamid'in isteğiyle bu atların irtifaları askeri usullere göre belirlenen 147-152 cm cidago ölçüsünden daha uzun olarak 152-154 cm arasında; göğüs çevre genişlikleri ise 37 cm ve yukarısı olarak belirlenmiştir⁵³. Birim fiyatı 21 Osmanlı lirasına anlaşılan atların sayısı bütçedeki sorunlar nedeniyle daha sonra 406'ya düşürülmüştür. Ancak yine bütçe kaynaklı ödeme gecikmeleri sebebiyle bu atların masrafının üzerine avukat ve faiz ödemeleri de binerek yeni bir ödeme planı hazırlanarak atların bedeli ödenebilmiştir⁵⁴.

1906 yılında Macaristan'dan 500 süvari 500 de nakliye atı alımı amacıyla iki ayrı kontrat yapılmıştır. Süvari atlarını kapsayan anlaşma V. Schlesinger adlı at ihracatçısıyla, 153-160 cm irtifasında, 36 cm üstü göğüs çevresine sahip 4-7 yaş Macar atlarının 29'ar Osmanlı lirası karşılığında alınmasını içeriyordu⁵⁵. Bu atların yine beyaz renkte olanlarından 160 atlık ilk teslim edilen kafilesi II. Abdülhamid'in emriyle muhafız alaylarına teslim edilmiştir⁵⁶.

Yukarıda sıralandığı gibi Macar atları, Osmanlı sarayında özellikle de II. Abdülhamid tarafından tercih ediliyordu. II. Abdülhamid muhafız alaylarına zaman zaman Rusya'dan da ufak çaplı bazı alımlar gerçekleştirmekle birlikte, ilk tercihin uysal, gösterişli ve yüksek boylu Macar atları olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum sınırlı sayıdaki muhafız alayına alınan at sayısından da anlaşılmaktadır. Muhafız alayları yanında padişahların araba atı ihtiyacı da Macaristan'dan karşılanmaktaydı. Örneğin 1907 yılında İstabl-ı Âmire'ye 30 çift araba atı 246.496 kuruş karşılığında ithal edilmiştir⁵⁷.

---

⁵² BOA, Y. MTV, 186/22.

⁵³ BOA, Y. MTV, 235/108.

⁵⁴ BOA, BEO, 2176/163189.

⁵⁵ BOA, İ. TPH, 15/34.

⁵⁶ BOA, Y. MTV, 289/186.

⁵⁷ BOA, ML. EEM, 584/86.

Muhafız alayları yanında itfaiye teşkilatında da Macaristan kökenli atlar istihdam edilmiştir. İtfaiye teşkilatında yeni kurulan 4. taburda kullanılmak üzere Macaristan'dan 1895 yılında 8 Macar atı alınmıştır⁵⁸, 1907'de de 20 çift araba atı 1200 liraya alınmıştır⁵⁹.

Osmanlı At Yetiştiriciliğinde Macaristan Atlarının Katkısı

Macar atlarının, orduda ve daha küçük bir grup olarak muhafız alaylarında istihdam edilmek dışında belki de daha fazla önemsenen fonksiyonu Osmanlı atlarının ıslahıdır. Daha önce belirttiğimiz gibi Osmanlı atlarında niteliksel gerileme ithalatı arttırmış, artan ithalat ise malî olarak ülkeyi zorlamaya başlamıştır. Bu sebeple Osmanlı Devleti yerel kaynaklarını daha iyi kullanma yoluna gitmek zorunda kalmıştır. Bu da ülke atlarının ıslahını gerektirmiştir. Macaristan'dan ıslah amacıyla at ithalatı bu süreçte gündeme gelmiştir. Süvari atları, ünlü Arap atlarıyla ıslah edilmeye çalışılmaktaydı fakat özellikle nakliye atı üretmek için ülkede uygun damızlık at bulunmaması bu alanda ithalatı zorunlu kılmıştır.

1869 yılında *Memalik-i Devlet'i Âliye'de at ve kısarak cinsinin ıslahı tedbirlerini müzakere etmek için teşekkül eden komisyonun kaleme aldığı mazbatada*; araba ve top çekmek için kuvvetli ve cüsseli atların ülkede yetiştirilebilmesinin tek yolu olarak, Avrupa'dan bol miktarda kısarak ithali gösterilmiştir⁶⁰. Zira yeni ırk yetiştirme amacıyla aygır/kısarak şeklinde ithal edilen Rus ve Macar atlarının önemli bir kısmı ülkede yüksek irtifalı, güçlü kuvvetli atların varlığını oluşturmak için getirtilmiştir.

1876 yılında, Tuna Valisi Halil Rifat Paşa ile Cuma Kaymakamlığı arasındaki yazışmadan, at cinslerindeki bozulmanın önüne geçilmesi

⁵⁸ BOA, BEO, 667/49963.

⁵⁹ BOA, BEO, 3428/257091, Macaristan ve İstanbul itfaiye teşkilatlarının yakın ilişkisi bulunmaktaydı. 1892'de Macaristan itfaiye teşkilatının kuruluşunun otuzuncu yıl dönümü münasebetiyle, Peşte itfaiye şefi Follmann Alajos başkanlığında 63 kişilik heyet İstanbul'a bir ziyarette bulunmuştu. Bu dönemde İstanbul itfaiye teşkilatının başında da Macar Odön Szecheny'i bulunmaktaydı. Heyetin programı ve isim listesi için Bkz. BOA, Y. PRK. ZB, 11/77. Ayrıca Kemalettin Kuzucu, "Macarların 1892 Yılındaki İstanbul Ziyaretleri", II. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri, İBB Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 219-241. Macaristan itfaiye teşkilatı 1909 yılında da İstanbul'a bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. BOA, İ. TAL, 464/35.

⁶⁰ BOA, İ.ŞD, 18/768.

amacıyla önerilen formül de “şöhret ve kıymeti herkesçe malum” Macar atlarıydı. Vilayet kazalarında at yetiştiriciliğine meraklı zenginler tarafından, şahsi imkânlarıyla bir Arap atı yanında birkaç da Macar kısırağı satın alınarak ıslah faaliyetleri başlatılabileceği önerilmekteydi. Bununla birlikte atların devlet tarafından Macaristan'dan satın alınarak her kasabaya maliyet fiyatıyla 2-3 Macar kısırağı ile bir de Arap atı dağıtılması, hem bölge halkı açısından daha ekonomik olacağı gibi çalışmaların yolunda gitmesi durumunda 3-5 sene içerisinde vilayetteki atların önemli bir kısmının ıslah edileceği düşünölmekteydi. Bu sayede Macaristan'dan istihdam amaçlı at ithalatına da gerek kalmayacaktı⁶¹.

II. Abdülhamid döneminde, 1889 yılında Osmanlı ülkesindeki hayvanların ıslahıyla ilgili hazırlanan bir raporda, atların ıslahı amacıyla aygır depoları kurulması önerilmekteydi. Bu depolar aracılığı ile halkın elindeki atlar ıslah edilebilecekti. Bu depolarda istihdam edilecek atlar da Arap, Percheron, Rus Orlof atları yanında Macar atları olacaktı ancak o dönemde bu depolar kurulamamıştır⁶².

1892 yılında çıkarılan ordu süvari ve topçu atlarının yetiştirilmesini içeren nizamnamede Macaristan'dan gerekli miktar damızlık atın getirtilerek vilayetlerde at yetiştiriciliğiyle uğraşan kişilere dağıtılması öngörölmüştü. Ancak Macaristan'dan alınacak atlar Anadolu'daki kısa boylu atlar ile çiftleştirilmeyecekti. Bu atlar ya Macar atlarıyla ya da yüksek boylu yerli ya da yüksek Arap atlarının ıslahı için kullanılacaktı⁶³. 1893 yılında Ziraat Bankası kredileri ile İzmit, Bursa, Biga, Kütahya ve Ankara gibi Anadolu'da önde gelen at yetiştirme merkezlerine Rusya ve Macaristan'dan damızlık at getirtilmesi girişimi görölmektedir. Ancak halkın ilgisizliği bu girişimi sonuçsuz bırakmıştır⁶⁴.

1899 yılında Osmanlı Devleti artan ithalat nedeniyle yurtiçi at varlığının tespiti ve geliştirilmesi amacıyla bir planlamaya girişmiştir. Plan doğrultusunda ülkedeki işe yarar at sayısı tespit edilecekti. İşe yaramayacak derecede niteliksiz ve cidago irtifaları 142 cm'den kısa atlar ıslah dışı bırakılacaktı. 142 cm'den yüksek ve 150 cm'den yüksek atlar tespit edilecek ve bunlar ıslah sürecine dâhil edilecekti. Sayım

⁶¹ BOA, C. İKTS, 17/848.

⁶² BOA, Y. PRK. AZI, 15/78.

⁶³ BOA, DH. MKT, 2068/14.

⁶⁴ Tan, a.g.t., s. 33.

sonucunda yaklaşık 820.000 at içerisinde 323.000 kısrağın tespit edilmiştir. Bunların da ancak %4-5'i kriterleri karşılayabilecek seviyede idi. Bu sayılar Osmanlı atlarının ıslah edilebilme işinin zorluğunu göstermektedir. Plan kapsamındaki bir diğer girişim ise üç yıl boyunca Macaristan'dan 1000 kısrağın satın alınması suretiyle, bu kısrağların Arap aygırlarıyla çiftleştirilerek yüksek boylu atlar elde edilmesiydi. Ancak bu plan doğrultusunda 1905 yılına gelindiğinde ne Arap atları ne de Macaristan'dan atlar alınabilmiştir⁶⁵.

1907 yılında Mihaliç Çiftliği'nde bulunan atların ıslahı amacıyla Macaristan'dan ikisi aygır dördü kısrağ olmak üzere 400 liraya altı at alınmıştır. Bölgedeki atların ıslahında önem taşıyan bu atlar İstanbul'a getirildiklerinde II. Abdülhamid'in emriyle alikonularak sultanın özel ahırına götürülmüşlerdir. Çiftlik de yeniden Macaristan'a at siparişi etme durumunda kalmıştır⁶⁶.

1913 yılında ise bu defa Aydın vilayetinin Macaristan'dan damızlık at ithal etme girişimi söz konusudur. Bu girişimde Macaristan'daki durum hakkında da bazı bilgiler elde edebiliyoruz. Vilayetin talebinde spesifik bir at cinsi belirtilmemişti, talep "Macar" atlarını kapsıyordu. Bu talep Peşte baş şebbenderi tarafından cevaplanmıştır. Şebbenderlik öncelikle Macaristan'da safkan Macar atı bulunmadığını belirterek talebin Arap, İngiliz veya Anglo-Norman atlarını kapsayacak şekilde revize edilmesini öneriyordu. Macaristan'da Babolna harasında yarım-kan 158-160 cidago boyunda Arap atlarıyla 168-170 cm cidagodaki İngiliz atları 6000 kuruşa satın alınabilirdi. Ancak bu haradaki atlar o sene için Avusturya'ya verildiğinden 5 veya 6 damızlık at vilayete gönderilebilirdi. Mézohégyès harasında ise yarım-kan İngiliz ya da Anglo-Norman kısrağları 3000 kuruşa istenilen miktarda satın alınabilirdi. Babolna harası idarecisinin konsolosa söylediğine göre Osmanlı Devleti, Çifteler, Sultansuyu, Çukurova ve Veziriye çiftliklerini ıslah ederek iyi bir şekilde idare etmesi durumunda Macaristan ile rekabet edebilirdi⁶⁷. Bununla birlikte Osmanlı Devleti bu yıllarda ordu yönetimindeki bu haraları Maliye Bakanlığı'na devretmişti ve bu

⁶⁵ BOA, DH. MKT, 924/30.

⁶⁶ BOA, Y. MTV, 298/75. İsmail Yaşayanlar, "19. ve 20. Yüzyıllarda Kırmastı ve Mihaliç Kazalarında At Yetiştiriciliğine Dair Veriler", OTAM, 37, (Spring 2015), s. 385 (375-396)

⁶⁷ BOA, HR. İD, 1343/8.

haralar aygır ve remont deposuna dönüştürülerek daha da zayıflatılmıştı.

Macaristan'dan ithal edilen damızlık atların büyük bir kısmı Çifteler Çiftliği'nde istihdam edilmiştir. Çiftliğe, Süvari Reisi Mehmed Paşa ile Baytar Osman Paşa marifetiyle 1884 senesinde 130 Macar kısrağı ile 2 Macar aygırı alınmıştır. 1887'de tekrar 6 Macar aygırı Macaristan'ın Babulna harasından getirilmiştir⁶⁸. 1886 yılı ocak ayında Çifteler Çiftliği'nde Arap, eski yılkı ve Macar atlarından oluşan üç yılkı sürü bulunuyordu. Ancak kötü ve özensiz bakım koşulları nedeniyle bu atlardan ancak 150-200 tay alınabilmekteydi ve bu taylardan da şartlara uygun 50-60 adet at orduya teslim edilebiliyordu⁶⁹.

1889 yılında harada 240 Macar, 44 Alman ve 324 yerli olmak üzere 610 kısra k bulunuyordu⁷⁰ 1892'de Muzaffer Paşa imzalı teftiş notunda çiftlikteki at dökümü şöyledir: Fransız, Macar, Alman ve İngiliz cinsinden 23, Arap cinsinden 5 ve yerli cinsten 29 olmak üzere 57 aygır; 2 Arap, 240 Macar, 44 Alman ve 324 yerli olmak üzere 610 kısra k ve 875 muhtelif cins erkek ve dişi tay olmak üzere toplam 1542 at⁷¹.

1900'de Babulna Harası'ndan 20 Macar kısrağı, 1901 yılında Mézohégyès'den 4 kısra k Çifteler'e getirilmiştir. 1906 yılında da Macaristan ve Rusya'dan toplamda 38 kısra k Çifteler'e alınmıştır⁷². 1908 yılında askeri amaçlarla Macaristan ve Rusya'dan satın alınan atlar içerisinde yer alan kısra klardan önce 38'i daha sonra da 66'sı Çifteler Çiftliği'ne gönderilmiştir⁷³.

Yukarıda sayılan damızlık ithalatları da çeşitli tepkilerle karşılaşmıştır. İhsan Abidin Çifteler Çiftliği'nde uygulanan ıslah faaliyetlerinin düzensizliğini eleştirmiştir. Ona göre getirilen bu muhtelif damızlık atları belirli bir hat üzerinde kullanılmamıştır. Bir taraftan Macar-Yerli, Macar-Rus yarım kanları; Arap-Rus yerli yarım

⁶⁸ Abidin, *a.g.e.*, s. 224.

⁶⁹ BOA, Y. PRK. HR, 9/44.

⁷⁰ Osman Köksal, "Osmanlı Dönüşüm Sürecinde Bir Devlet Teşebbüsü Olarak Çifteler Hara-yı Hümayunu ve Türk Atçılığına Katkıları", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), s. 349. (333-365)

⁷¹ Köksal, *a.g.m.*, s. 348.

⁷² Tan, *a.g.t.*, s. 144.

⁷³ BOA, Y. MTV, 293/19.

kanları, yerli-Arap ve Arap-Anglo-Norman ve bunların melezleri Anglo-Norman'ın Rus ile muhtelif münasebetleri uygulanmıştır. Bu suretle amaçtan uzaklaşmış; saf ve muayyen bir ırk kalmamıştır.⁷⁴

Mahmud Şemsi'ye göre en düzenli çiftliklerden biri olarak Çifteler bile en ihtişamlı dönemlerinde; 40 aygır, 600 kısarak, 600-700 tay mevcuduyla orduya 10 senede (1887-1897) yalnız bin hayvan yetiştirebilmiştir. Şemsi, çiftlikte her çeşit aygır bulunduğu ve bu hususta hiçbir plan dâhilinde çalışılmadığından yetiştirilen atların da hiçbir ırka mensup olmadıklarını söyler⁷⁵.

Mahmud Şemsi, İngiliz safkan, Rus, Macar atları ile memleketimiz atlarını ıslah etmenin doğru olmadığı gibi hayvanlarımız için de tehlikeli olduğunu belirtir. Bu tarz ıslah çalışmaları tecrübe de edilmiştir. Sarf edilen paralar ve vakit heba edilmiştir.⁷⁶

Mahmud Şemsi, Osmanlı Devleti döneminde at cinsinin ıslahı konusunda yapılan çalışmaların başarısızlıkla sonuçlandığını kabul eder. Bu başarısızlığın sebepleri olarak da Avrupa taklitçiliğini öne sürer. Ona göre, at yetiştiriciliğinde dahi Avrupa körü körüne taklit edilmiş, memleketin iktisadi, sosyal ve coğrafi şartları dikkate alınmadan İngiliz, Macar, Rus damızlık atları satın alınarak ülke ırklarının ıslahına çalışılmıştır.⁷⁷

SONUÇ

Osmanlı Devleti, at bakımından zengin coğrafyalara hükmetmiş, bu zenginliği de iyi bir şekilde işlemiştir. 19. yüzyılda ise birçok kronik sorun yanında, ülkedeki at yetiştiriciliği de zaafa uğramıştır. At sayısında ve atların niteliklerinde gerileme olarak somutlaşan bu sorunla mücadele adına çeşitli ıslah faaliyetleri, çiftlikler açılması, ihracat yasakları gibi tedbirler alınmıştır. Acil ihtiyaçlar için ise ithalata başvurulmuştur.

Osmanlı Devleti at konusunda 19. yüzyılın ortalarından itibaren bir bakıma dışa bağımlı bir devlet haline gelmiştir. Bu bağımlılıkta ana

⁷⁴ İhsan Abidin, *a.g.e.*, s. 224.

⁷⁵ Şemsi, *a.g.e.*, s. 9.

⁷⁶ Şemsi, *a.g.e.*, s. 18.

⁷⁷ Şemsi, *a.g.e.*, s. 29.

ithalat kaynaklardan birini Macaristan teşkil etmiştir. Zengin at varlığı ve sistematik politikaları ile Avrupa'nın önde gelen ihracatçısı haline gelen bu ülkeden Osmanlı Devleti orduda istihdam, tören, muhafız alayları ihtiyaçları yanında yerel ırkların ıslahı amacıyla damızlık at ithal etmiştir.

Çalışmamızda tespit edebildiğimiz kadarıyla Osmanlı Devleti, 1860'lı yıllardan 1908 yılına kadarki yaklaşık 50 yıllık süreçte düzenli olarak Macaristan'dan askeri amaçlarla at ithalatı gerçekleştirmiştir. Bu atlar da büyük oranda I., II. ve III. ordularda istihdam edilmiştir. Bunun yanında Osmanlı padişahlarının muhafız ve tören alaylarına da yüksek boylu, gösterişli atlar Macaristan'dan ithal edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Macaristan'dan ithalatında sayısal olarak değilse de önem açısından bir diğer ithalatı damızlık amacıdır. Artan ithalat, ordu isteklerine cevap verebilecek nitelikte atların yurt içinden tedarikini zorunlu kılıyordu. Bu sebeple yerel at ırklarının ıslahı amacıyla özellikle de Çifteler Çiftliği'ne Macaristan'dan atlar alınmıştır. Ancak bu faaliyetlerin belirli bir politika çerçevesinde yürütülmediği anlaşılmaktadır. Bu sebeple gerek sayısal gerekse nitelik olarak istenen başarı elde edilememiştir.

Osmanlı Devleti'nin büyük çaplı at ihtiyacını karşılamada zaafa uğraması aynı zamanda büyük bir kaynağın çeşitli sebeplerle nasıl işlevini yitirdiğinin de örneğidir. Osmanlı Devleti 19. yüzyılda dahi Arap atlarının ihracatçısıydı buna karşın elindeki kaynağı değerlendirememiştir. Dolayısıyla Osmanlı atçılığı bakımından, sahip olunan zengin kaynakların geliştirilmemesinin, kaynağın tükenmesiyle sonuçlandığı görülmektedir.

Kaynakça

TC Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BEO, 2176/163189.

BEO, 3428/257091.

BEO, 667/49963.

BEO, 73/5437.

BOA, HR. TH, 8/ 81.

C. İKTS, 17/848.

DH. İD, 100/7.
 DH. MKT, 2068/14.
 DH. MKT, 924/30.
 HR. İD, 1158/55.
 HR. İD, 1343/8.
 HR. SYS, 1356/14.
 HR. TO, 126/22.
 HR. TO, 324/36.
 İ. DH, 143/7386.
 İ. DH, 513/34933.
 İ. DH, 797/64683.
 İ. HR, 274/16635.
 İ. MMS, 65/3057.
 İ. ŞD, 18/768.
 İ. TAL, 464/35.
 İ. TPH, 15/34.
 İ.ŞD, 18/768.
 ML. EEM, 584/86.
 Y. A. RES, 11/58.
 Y. MTV, 91/6.
 Y. MTV, 176/60.
 Y. MTV, 186/22.
 Y. MTV, 235/108.
 Y. MTV, 289/186.
 Y. MTV, 293/19.
 Y. MTV, 298/75.
 Y. PRK. ASK, 84/36.
 Y. PRK. AZJ, 15/78.
 Y. PRK. AZJ, 26/54.
 Y. PRK. EŞA, 28/96.
 Y. PRK. HR, 9/44.
 Y. PRK. MYD, 3/3.
 Y. PRK. ZB, 11/77.
 YB. 04, 8/94.

Kitap, Makale ve Süreli Yayınlar

Abidin, İhsan, *Osmanlı Atları*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1917.

Akay, Tolga, *Osmanlı Ordusunda At (1856-1908)*, İdeal Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.

Aureggio, E., *A travers l'élevage et les Cavaleries de l'Europe: Souvenirs Hippiques Illustrés: Missions et Voyages d'études de 1880 a 1904.*

Clarence-Smith, William G., "Horses, Mules and Other Animals as a Factor in Ottoman Military Performance, 1683-1918", *SOAS*, (1996).

Emiroğlu, Kudret-Yüksel, Ahmet, *Yoldaşımız At*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.

Gawlik, Heinrich- Haller, Martin-Kugler, Georg, *Habsburgs edle Rösser, Die Pferdezucht unter Kaiserin Maria Theresia und Kaiser Joseph II*, Austria 2018.

Joseph Imbart, *de L a Tour, Les haras et les remontes en Allemagne, en Autriche-Hongrie et en France*, 1902.

Köksal, Osman, "Osmanlı Dönüşüm Sürecinde Bir Devlet Teşebbüsü Olarak Çifteler Hara-yı Hümayunu ve Türk Atçılığına Katkıları", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), s. 333-365.

Köstem, Reşat, *Tarihsel Sürecinde Atçılığımızın Yapısı ve Yarışçılığımızın Oluşumu*, TJK Yayınları, İstanbul, 2000.

Kuzucu, Kemalettin, "Macarların 1892 Yılındaki İstanbul Ziyaretleri", *II. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri*, İBB Yayınları, İstanbul, 2015, s. 219-241.

Mehmed Asım (Peşte Baş Şehbenderi), *Macarlar ve Macaristan'a Dair Bir Risale*.

Özlü, Zeynel, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında İstabl-ı Âmire'nin Gelir ve Giderleri ile İlgili Bir Değerlendirme", *BİLİG*, 65, (Spring 2013), s. 259-284.

Ridgeway, William, *The Origin and Influence of the Thoroughbred Horse*, Cambridge University Press, 1905.

Sağlam Tekir, Hürü, *Sultanın Muhafızları*, II. Abdülhamid'in Muhafız Alayları, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2020.

Tan, Seda, *Osmanlı Devleti'nde At Yetiştiriciliği (1848-1918)*, Basılmamış Doktora Tezi, Antalya, 2015.

Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası, 3. Sene, Adet: 21, 31 Temmuz 1328, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı.

Yaşayanlar, İsmail, "19. ve 20. Yüzyıllarda Kirmasti ve Mihaliç Kazalarında At Yetiştiriciliğine Dair Veriler", *OTAM*, 37, (Spring 2015), s. 375-396.